

Kopczyński, Michał

"Godsdrift og magtstat. Det danske ressource-system 1630-1730", Erling Ladewig Petersen, Odense 1987 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 79/2, 404-405

1988

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

nych wydawnictwach zawiera też nie drukowane rozprawy (o rozwoju kredytu w XIII w.), stanowiąc syntezę twórczości najlepszego chyba znawcy archiwów gospodarczych Włoch północnych. Po drugie — wydanie prac Melisa poprzedzone rzeczowym wstępem L. de Røsy zbiegło się z ponownym podjęciem dyskusji na temat początków bankowości w Europie. Jak wiadomo — po okresie, w którym przeważały poglądy, iż banki wyrosły z kantorów lichwiarskich, przyszły prace R. de Roovera, F. Braudela i ich następców widzących początki tych instytucji w kantorach wymiany. Ostatnio jednak prace H. Dubois, częściowo J. G. da Silvy, podważają ten pogląd widząc w bankach instytucje, które emitowały środki płatnicze — weksle, pieniądze, obligacje. Badania Melisa przynoszą wyniki zbliżone do tego ostatniego poglądu. Zwraca on uwagę na fakt, że w drugiej połowie XIV w. banki prywatne zaczęły przekształcać się w instytucje publiczne działające na potrzeby władz miejskich czy terytorialnych. Szczególną rolę widzi przy tym w rosnącym znaczeniu czeków, stanowiących ekwiwalent środków płatniczych. Rozwój kredytu umożliwił — w warunkach niedostatku kruszcu szlachetnego — finansowanie inwestycji i prowadzenie najróżniejszych operacji przez władzę publiczną.

Jak zawsze w pracach F. Melisa, rozważania oparte są na bardzo bogatym materiale archiwalnym obszernie cytowanym, na zestawieniach ułatwiających korzystanie z wywodów autora i tekstach źródłowych pozwalających lepiej śledzić przekształcanie się form czeku i politykę kredytową gmin miejskich.

H. S.

Erling Ladewig Petersen, *Godsdrift og magtstat. Det danske ressourcensystem 1630—1730*, Historisk Institut Odense Universitet, Odense 1987, s. 213.

Najnowsza książka profesora uniwersytetu w Odense, Erlinga Ladewiga Petersena jest kontynuacją i rozszerzeniem jego dotychczasowych prac dotyczących z jednej strony dziejów gospodarczych Danii, a z drugiej gospodarczych i społecznych aspektów przemian nowożytnego państwa duńskiego. Omawiana praca ma być zarazem pomocą dla młodszych badaczy uczestniczących w realizacji ogólnoskandynawskiego projektu badawczego pod nazwą „Magtstaten i Norden”, jak również punktem wyjścia do dyskusji na konferencji historyków skandynawskich w Reykjavíku w 1987 r.

Przedmiotem rozważań autora są wzajemne uwarunkowania pomiędzy powstającym i rozbudowującym się aparatem państwowym, z jego rosnącymi potrzebami finansowymi, a strukturą i funkcjonowaniem najważniejszej gałęzi gospodarki duńskiej tego okresu, tzn. rolnictwa. Innymi słowy, Petersen stara się wyjaśnić przemiany gospodarcze i społeczne wywołane rosnącymi ciężarami nakładanymi przez państwo (reakcje finansowo-socjologiczne — wedle terminologii J. Schumpetera, używanej przez autora).

Rozważania ujęte są w czterech częściach, które z kolei dzielą się na poszczególne rozdziały. Na wstępie autor, odzegnując się od traktowania duńskiego ustroju rolnego jako maszyny ucisku i eksploatacji dzierżawców oraz przeciwstawiając się przedwczesnym generalizacjom, stawia tezę, iż stosunki między właścicielami a dzierżawcami należy rozpatrywać nie tyle w kategoriach nieustającego konfliktu, ile jako formę wzajemnego kontraktu, zawartego między nierównymi sobie stronami — zjawisko podobne do klientelizmu. W dalszych rozdzia-

łach, polemizując z ustaleniami dawniejszej historiografii i wskazując na problemy jeszcze nie tknięte lub nie do końca wyjaśnione, autor omawia m.in.: gospodarke dzierżawców i właścicieli ziemskich, wzrost obciążeń narzucanych przez państwo, zarówno pieniężnych jak i w postaci robocizn, problem pańszczyzny – jej zasięgu i chronologii, strukturę i funkcjonowanie majątków ziemskich oraz zachodzące w tym zakresie przemiany, wreszcie wpływ zmian koniunkturalnych na duńską produkcję rolną.

Wiele pytań pozostaje bez odpowiedzi, bądź są one jedynie hipotetyczne, a to ze względu na brak odpowiednich badań. Nie znamy więc form oporu chłopskiego i jego natężenia w XVII w., faktycznego wpływu przewrotu absolutystycznego z jego następstwami w postaci monopolu korony na nakładanie nowych podatków na sytuację materialną dzierżawców, nie mamy wreszcie pewności co do relacji między tym pierwszym a wzrostem obciążeń pańszczyźnianych. Interesująca jest teza Petersena dotycząca stosunku właściciel-dzierżawca. Brak jednak szerszego naświetlenia zakresu i form oporu chłopskiego nie pozwala na razie na całkowitą jej akceptację. Nie ulega wątpliwości, że interesy obu stron były w wielu punktach zbieżne, szczególnie jeśli chodziło o uniknięcie ciężarów fiskalnych. Wiele wskazuje na to, że w okresie eksplozji podatkowej (po 1630 r.) korzystna była dla chłopów zmiana obciążeń narzucanych przez państwo na obowiązki wobec właściciela folwarku, w tym i pańszczyznę. Straty w tym wypadku ponosiła tylko korona. Konflikt między stronami następował dopiero wtedy gdy obciążenie przekraczało próg na jaki pozwalały możliwości gospodarcze. Według Petersena nastąpiło to dopiero po roku 1645, a na pewno w okresie wczesnego absolutyzmu. Wtedy dopiero ujawniła się w pełni konkurencja między koroną a szlachtą o trybut chłopski. Z drugiej strony właściciele dóbr próbowali odbić sobie straty poprzez zakładanie nowych folwarków i zapewne poprzez zwiększenie pańszczyzny. Trzeba jednak pamiętać, iż folwarki nie osiągnęły takich rozmiarów i znaczenia jak w Europie wschodniej, a pańszczyzna nie wyparła renty świadczonej w naturze. Z kolei ustawy dotyczące chłopów z lat 1682–83 i odpowiednie paragrafy *Danske lov* ustabilizowały strukturę duńskiej własności ziemskiej, czyniąc nieopłacalną dalszą rozbudowę folwarków. Nic nie wskazuje na to aby doszło do radykalnej przebudowy ich struktury lub drastycznego wzrostu pańszczyzny. Być może właściciele nie zostali zmuszeni do takiego kroku, możliwe iż wybrali inną drogę – ulżenia sobie i swoim dzierżawcom poprzez oszustwa podatkowe. Alternatywy tej na razie nie sposób rozwiązać, choć prawdopodobniejsza wydaje się być ta ostatnia możliwość. Brak szczegółowych badań dotyczących tych spraw w okresie wczesnego absolutyzmu uniemożliwia jednoznaczna odpowiedź na to podstawowe pytanie. Podsumowując należy stwierdzić, że książka Petersena jest pozycją cenną nie tylko dla badaczy dziejów gospodarczych Danii. Obok interesującej koncepcji i bogatego materiału faktograficznego zawiera ona też cenny materiał porównawczy pozwalający na kontynuację dyskusji zmierzającej do umiejscowienia Danii na tle europejskim. Wnosi też interesujące elementy do żywej ostatnio dyskusji nad mechanizmami towarzyszącymi powstaniu państw absolutystycznych.

We wstępie autor zapowiada kontynuację badań i rozszerzenie w przyszłości też postawionych w omawianej pracy. Dwa spośród 15 rozdziałów oraz zakończenie są jedynie szkicami, wymagającymi dalszego rozwinięcia.

Książka wydana została techniką małej poligrafii i nie została niestety zaopatrzona w streszczenie w którymś z języków kongresowych.